

مقاله پژوهشی - فصلنامه علمی رهیافت

سال بیستم، شماره ۷۴، بهار ۱۴۰۵
صفحه ۱۶۱ تا ۱۹۰

جایگاه سیاستگذاری فرهنگی در تقویت انسجام اجتماعی و کارآمدی نهادهای شهری

گروه علوم سیاسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران
Email: begoo800@gmail.com

جواد سیفی

دانشیار، روابط بین‌الملل، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران (نویسنده
مسئول)
Email: mashallah.heidarpour@gmail.com

ماشاءالله حیدرپور *

استاد مدعو، دانشیار، گروه علوم سیاسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم،
ایران
Email: pareizad.1349@yaho.cam

رضا پرینزاد طاسرائی

چکیده

این مقاله به بررسی نقش سیاستگذاری فرهنگی در تقویت انسجام اجتماعی و ارتقای کارآمدی نهادهای شهری در ایران با تأکید بر کلان‌شهرها می‌پردازد. سؤال اصلی پژوهش آن است که سیاستگذاری فرهنگی شهری چگونه می‌تواند به شکل‌گیری سرمایه اجتماعی، اعتماد عمومی و انسجام نهادی در سطح مدیریت شهری کمک کند؟ فرضیه مقاله بر آن است که سیاستگذاری فرهنگی شهری، در صورت برخورداری از انسجام مفهومی، رویکرد مشارکتی، و توجه به تنوع فرهنگی، می‌تواند به شکل‌گیری سرمایه اجتماعی، افزایش اعتماد عمومی، و تقویت انسجام نهادی در مدیریت شهری منجر شود. هدف از پژوهش، تبیین ظرفیت‌های مفهومی و ساختاری سیاست‌های فرهنگی برای پاسخگویی به چالش‌های حکمرانی شهری معاصر است. پژوهش با رویکرد کیفی، مبتنی بر تحلیل نظریه‌های فرهنگی از جمله سیستم‌های فرهنگی، میدان فرهنگی و تولید فضا، و بررسی داده‌های اسنادی از اسناد سیاستی، مقالات علمی و گزارش‌های نهادهای ذی‌ربط انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که سیاست‌های فرهنگی در ایران فاقد انسجام مفهومی و سازوکار مشارکتی مؤثر هستند، اما ظرفیت بالایی برای بازسازی فضاهای اجتماعی و نهادینه‌سازی ارتباط دولت و جامعه دارند. پژوهش بر اهمیت بازطراحی سیاست‌های فرهنگی شهری با تأکید بر عدالت فرهنگی، مشارکت‌محوری، و تنوع‌گفتمانی تأکید دارد.

کلیدواژه: سیاستگذاری فرهنگی، انسجام اجتماعی، کارآمدی، نهادهای شهری، میدان فرهنگی، تولید فضا.

* نویسنده مسئول: mashallah.heidarpour@gmail.com

تاریخ تایید: ۱۴۰۴/۰۵/۱۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۲۰

The Role of Cultural Policy in Strengthening Social Cohesion and the Effectiveness of Urban Institutions

Javad Seyfi

Department of Political Science, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran
Email: begoo800@gmail.com

Mashallah
Heidarpour *

Associate Professor of International Relations, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran
(Corresponding Author),
Email: mashallah.heidarpour@gmail.com

Reza Parizad
Taseraei

Visiting Professor, Associate Professor, Department of Political Science, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran

Abstract

This article examines the role of cultural policy in strengthening social cohesion and enhancing the effectiveness of urban institutions in Iran, with particular emphasis on metropolitan cities. The central research question asks how urban cultural policy can contribute to the formation of social capital, public trust, and institutional cohesion within urban governance. The study hypothesizes that urban cultural policy, when supported by conceptual coherence, participatory governance, and sensitivity to cultural diversity, can facilitate the development of social capital, increase public trust, and reinforce institutional cohesion within urban management systems. The primary objective of the research is to explain the conceptual and structural capacities of cultural policies in addressing the challenges of contemporary urban governance. The study adopts a qualitative

---

* Corresponding Author: mashallah.heidarpour@gmail.com

How to Cite: Seyfi, J., Heidarpour, M., Parizad Taseraei, R . (2026). The Role of Cultural Policy in Strengthening Social Cohesion and the Effectiveness of Urban Institutions, *The Islamic Revolution Approach Quarterly*, 20(74), 161-190

Date Received: 9 February 2025   Date Accepted: 4 May 2025

research design based on documentary analysis and draws upon major cultural theories, including cultural systems theory, Bourdieu's theory of cultural fields, and Lefebvre's theory of the production of space. Documentary sources consist of policy documents, academic literature, and official reports related to urban cultural governance. The findings indicate that although cultural policies in Iran suffer from conceptual fragmentation and insufficient participatory mechanisms, they possess significant potential for reconstructing social spaces, strengthening relationships between the state and society, and improving institutional performance. The study concludes that redesigning urban cultural policies around the principles of cultural justice, participatory governance, and discursive diversity would substantially enhance both social cohesion and the institutional effectiveness of urban governance in Iranian metropolitan areas.

Keywords: Cultural Policy; Social Cohesion; Institutional Effectiveness; Urban Institutions; Cultural Field; Production of Space.

Introduction

Rapid urbanization, demographic diversity, internal migration, and increasing social fragmentation have transformed major cities into highly complex social environments where governance requires more than administrative efficiency. Contemporary urban governance increasingly depends upon the capacity of institutions to generate trust, social participation, and collective identity among diverse populations. Within this context, cultural policy has evolved beyond its traditional focus on artistic production or heritage preservation to become a strategic instrument for strengthening social cohesion, improving institutional legitimacy, and promoting sustainable urban development. Metropolitan areas in Iran face multiple governance challenges arising from declining public trust, fragmented cultural planning, and limited citizen participation in cultural decision-making. Although numerous policy documents emphasize the importance of culture, cultural policymaking often remains centralized, project-oriented, and weakly connected to local social realities. This study therefore investigates how urban cultural policy can contribute to strengthening social cohesion and enhancing the effectiveness of urban institutions through participatory governance, cultural diversity, and institutional coordination.

Materials and Methods

This research employs a qualitative descriptive-analytical methodology based on documentary analysis. The theoretical framework integrates

cultural systems theory, Pierre Bourdieu's concept of the cultural field, Henri Lefebvre's theory of the production of space, and contemporary approaches to urban cultural governance. Documentary sources include national cultural policy documents, development plans, Supreme Council of the Cultural Revolution policy statements, municipal cultural strategies, scholarly publications, and reports produced by governmental and international organizations. The analytical framework evaluates the relationship between cultural policymaking and three principal dimensions of urban governance: social cohesion, institutional effectiveness, and public participation. Comparative evidence from international experiences, including Barcelona, Seoul, Montreal, and Istanbul, is also examined to identify policy practices that may provide useful insights for strengthening urban cultural governance within the Iranian context.

Discussion

The analysis demonstrates that cultural policy performs a broader governance function than the administration of cultural affairs alone. When designed through participatory and inclusive institutional arrangements, cultural policy becomes an important mechanism for producing shared meanings, reinforcing civic identity, and strengthening institutional legitimacy. However, the Iranian experience reveals several structural weaknesses, including conceptual inconsistency, fragmented policymaking, centralized decision-making, and limited opportunities for citizen participation. Consequently, cultural policies frequently emphasize symbolic representation rather than sustained community engagement. Comparative analysis indicates that successful international models integrate neighborhood-level participation, decentralized cultural institutions, and continuous dialogue between public authorities and civil society. Cities such as Barcelona and Seoul demonstrate that local cultural councils, community-based cultural centers, and participatory budgeting strengthen both public trust and institutional responsiveness. These experiences suggest that cultural policy contributes most effectively to urban governance when culture is understood not merely as an ideological instrument but as a mechanism for collaborative governance, social inclusion, and institutional learning. The findings therefore support a transition from centralized cultural administration toward network-based governance characterized by cultural justice, transparency, and citizen participation.

Results

The findings indicate that cultural policymaking in Iran possesses considerable institutional potential but remains constrained by fragmented conceptual foundations and insufficient participatory mechanisms. Existing policy frameworks recognize the importance of culture in urban development, yet implementation often lacks coordination among

governmental institutions, municipal authorities, and civil society organizations. This limitation reduces the capacity of cultural policies to generate sustainable social cohesion and institutional effectiveness. Comparative evidence demonstrates that cities employing decentralized governance, neighborhood-based cultural participation, and culturally inclusive planning achieve higher levels of public trust, civic engagement, and institutional performance. Accordingly, the study concludes that strengthening urban cultural policy requires greater conceptual coherence, participatory governance, recognition of cultural diversity, and systematic integration of cultural strategies into broader urban development policies. Such reforms would enable cultural policy to function not only as an instrument of cultural administration but also as a strategic component of effective urban governance and sustainable social cohesion.

مقدمه

شهرهای بزرگ امروزی، به‌ویژه کلان‌شهرهای ایران، درگیر پیچیدگی‌هایی هستند که ناشی از رشد سریع جمعیت، تنوع فرهنگی، مهاجرت‌های درون‌کشوری، شکاف‌های اجتماعی و کاهش اعتماد عمومی به نهادهای رسمی‌اند. در این بستر، انسجام اجتماعی و کارآمدی نهادی دو رکن حیاتی برای حفظ پایداری اجتماعی و ارتقاء کیفیت حکمرانی شهری به شمار می‌آیند. تجربه جهانی نیز نشان می‌دهد که این دو مؤلفه نه صرفاً با ابزارهای فنی یا اقتصادی، بلکه به‌واسطه سیاستگذاری‌های فرهنگی دقیق، مشارکتی و بومی‌محور قابل ارتقاء هستند. با این حال، در ایران، سیاستگذاری فرهنگی در سطح شهری اغلب به‌صورت پروژه‌محور، مقطعی، و با غلبه نگاه ایدئولوژیک طراحی شده است؛ بدون آنکه رابطه ارگانیک با نیازهای محلی، اقتضات اجتماعی یا ساختارهای نهادی متنوع کلان‌شهرها داشته باشد. شهروندان، به‌ویژه در مناطق پیرامونی و کمتر برخوردار، نه تنها خود را در فرایند سیاستگذاری فرهنگی مشارکت‌پذیر نمی‌دانند، بلکه اغلب با نوعی بی‌اعتمادی نسبت به نهادهای فرهنگی و اجرایی روبه‌رو هستند. این وضعیت، انسجام اجتماعی را تضعیف کرده و نهادهای شهری را در رسیدن به کارآمدی لازم ناکام گذاشته است. مسئله اصلی این پژوهش، بررسی جایگاه واقعی و بالقوه سیاستگذاری فرهنگی در تقویت انسجام اجتماعی و ارتقاء کارآمدی نهادهای شهری در ایران است. پرسش کلیدی آن است که چگونه می‌توان با الگوبرداری از تجربه جهانی، و بازنگری در سازوکارهای فرهنگی موجود، سیاست فرهنگی را به ابزاری مؤثر برای ترمیم شکاف‌های اجتماعی، افزایش اعتماد عمومی و اصلاح حکمرانی محلی تبدیل کرد؟ پاسخ به این پرسش، نیازمند واکاوی عمیق ساختارها، نهادها و تجربه‌های میدانی داخلی و تطبیقی در حوزه سیاستگذاری فرهنگی شهری است.

۲- پیشینه پژوهش

قادری و همکاران (۱۴۰۰) در «تأملی بر صور سیاستگذاری فرهنگی در مدیریت شهری تهران» با مرور سیاست‌های فرهنگی مدیریت شهری تهران از سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۹، به تحلیل اشکال مختلف مداخله فرهنگی شهرداری تهران پرداخته‌اند. پژوهش نشان می‌دهد که سیاستگذاری فرهنگی شهری در ایران، بیش از آنکه تابعی از یک نگاه جامع به نهاد فرهنگ و توسعه اجتماعی باشد، اغلب متأثر از جریانهای سیاسی حاکم، اهداف ایدئولوژیک و اولویت‌های

مقطعی است. به‌عنوان مثال، در دوره اصلاحات سیاست‌های فرهنگی بر آموزش شهروندی و گسترش فضاهای عمومی تأکید داشتند، اما در دوره اصول‌گرایی، تمرکز بر تشخیص فرهنگی و برجسته‌سازی مفاخر ملی بود. این مقاله با استفاده از تحلیل مضمون، سیاست‌های فرهنگی را به هشت صورت دسته‌بندی کرده و نشان می‌دهد که اغلب این سیاست‌ها فاقد چارچوب نظری مدون و برنامه‌ریزی بلندمدت هستند. از سوی دیگر، مسئله مشارکت شهروندان و نهادهای مدنی در تصمیم‌گیری‌های فرهنگی نیز مغفول مانده است. این مطالعه یکی از مهم‌ترین منابع داخلی برای فهم تجربیات کلان‌شهر تهران در زمینه سیاست‌گذاری فرهنگی شهری محسوب می‌شود.

صافی اصفهانی و بشیر (۱۳۹۹)، در «الگوی مساله‌شناسی برای خط‌مشی‌گذاری فرهنگی - اجتماعی در سازمان‌های فرهنگی شهری (مطالعه تطبیقی سازمان‌های فرهنگی شهرداری‌های تهران، اصفهان و مشهد)» نشان دادند که هر سازمان فرهنگی شهری بسته به زمینه نهادی و دیدگاه تصمیم‌گیرندگان الگوی متفاوتی برای تعریف مسائل فرهنگی دنبال می‌کند. در این پژوهش، خط‌مشی فرهنگی شهرداری تهران «بالادست‌محور و تلفیقی» با اولویت فرهنگ مذهبی-دفاعی و چارچوب «همه‌موضوعه» توصیف شده، در حالی که در اصفهان رویکرد «نخبه‌گرا و یکپارچه» با تأکید بر فرهنگ شهروندی و الگوی مفهومی چندموضوعه مشاهده شده است؛ مشهد نیز سیاست فرهنگی «مردم‌محور و تلفیقی» با اولویت فرهنگ انقلابی-مردمی و تسلط الگوی اجتماعی چندموضوعه دارد. به بیان دیگر، ساختار مدیریت فرهنگی و اولویت‌های فکری حاکم بر هر شهر به طور مستقیم نحوه تعریف مسائل فرهنگی و انتخاب راهکارها را تعیین می‌کند. تفاوت مشهود در اولویت‌ها و چارچوب‌ها نشان می‌دهد که در تدوین سیاست فرهنگی شهری نمی‌توان الگوی یکسانی را برای همه شهرها در نظر گرفت و لازم است زمینه اجتماعی-فرهنگی و مدل‌های اداری هر سازمان به دقت تحلیل شود.

عبادتی و فروزنده (۱۴۰۳)، در «نقش مدیریت شهری در فرهنگ و سبک زندگی شهری» با مرور منابع و مصاحبه‌های کیفی نشان دادند که ساختارهای مدیریتی در شهرها نقش بنیادی در شکل‌دهی فرهنگ شهری و سبک زندگی شهروندان دارند. یافته‌های آنها تأکید می‌کند که سیاست‌های مدیریت شهری، چه در مقیاس محلی و چه تحت تأثیر سیاست‌های کلان، می‌توانند منجر به تغییرات عمیق اجتماعی-فرهنگی شوند. از سوی دیگر، نتایج نشان می‌دهد رویکردهای

متمركز و فاقد مشاركت میان نهادهای شهری و ذی‌نفعان فرهنگی، معمولاً کارآمدی لازم را ندارند و اجرای سیاست‌ها را با ناکارآمدی و تضاد مواجه می‌کنند. به بیان دیگر، این پژوهش بر اهمیت تقویت سازوکارهای تعاملی بین شهرداری، شورا و جامعه مدنی تأکید دارد؛ به طوری که توانمندسازی سازمانهای غیردولتی، تقویت نظارت مردمی و ایجاد شاخص‌های ارزیابی فرهنگ شهری می‌تواند مانع کاهش اثربخشی سیاست‌ها در اثر تغییرات سیاسی و تمرکزگرایی شود. نتیجه این بررسی حکایت از آن دارد که برای توسعه پایدار فرهنگ در شهرها باید ضمن توجه به شاخص‌های فرهنگی-اجتماعی، مشارکت جمعی و پاسخگویی نهادهای مدیریت شهری به ذی‌نفعان را افزایش داد.

عبدالمنعم و همکاران (۲۰۲۵)، در «جامعه، فراگیری و زمینه: بررسی عواملی که سیاست فرهنگی را شکل می‌دهند» با تأکید بر اهمیت بافت محلی نشان می‌دهند که سیاست فرهنگی به شدت بستگی به ارزش‌ها و ویژگی‌های فرهنگی هر جامعه دارد. یافته‌های این تحقیق گویای آن است که مشارکت فعال جامعه در فرایند طراحی و اجرای سیاست‌های فرهنگی، کلید اثربخشی و عدالت در نتایج آن است. به این معنا که شناسایی نیازها و اولویت‌های جمعیت‌های گوناگون (طبقات اجتماعی، گروه‌های قومی و فرهنگی) باید مبنای تعریف مسائل فرهنگی قرار گیرد؛ در غیر این صورت، پروژه‌های فرهنگی رسمی ممکن است بی‌ارتباط با خواست عمومی باقی بمانند. پورزکریا و همکاران استدلال می‌کنند که مدل‌های هم‌آفرینی فرهنگی می‌توانند فاصله بین سیاستگذاری‌های نظری و واقعیت‌های محلی را کاهش دهند و زمینه را برای سیاستگذاری فرهنگی مبتنی بر مشارکت گسترده مهیا کنند. در نتیجه این پژوهش، ضرورت تقویت سازوکارهای گفت‌وگو، شفافیت تصمیم‌گیری و بومی‌سازی سیاست‌های فرهنگی برای تطابق بهتر آنها با هنجارها و انتظارات جامعه برجسته می‌شود.

کارل گروداچ (۲۰۱۷)، در «سیاستگذاری فرهنگی شهری و شهر خلاق» با نگاهی تاریخی توضیح می‌دهد که در دهه ۱۹۸۰ دولت‌های محلی در کشورهای صنعتی به دلیل رکود اقتصادی، حکمرانی نئولیبرال و تغییرات جمعیتی، به سمت توسعه سیاست‌های فرهنگی شهری جدید حرکت کردند. او می‌گوید دولت‌ها در آن دوره هنر و فرهنگ را به‌عنوان دارایی‌هایی برای احیای اقتصادی و ارتقای وجهه شهر در نظر گرفتند؛ بنابراین سه روایت اصلی شکل‌گرفت: نگاه به هنر

به‌عنوان جاذبه‌ای برای افزایش مصرف فرهنگی و جذب گردشگر، تمرکز بر امکانات فرهنگی و طراحی شهری در باززنده‌سازی نواحی شهری، و تکیه بر نمادهای فرهنگی در بازتعریف هویت شهر. به باور گروداچ، بسیاری از برنامه‌های شهر خلاق ادامه‌دهنده این رویکردها هستند؛ با این تفاوت که اکنون بر اهمیت مشارکت اجتماعی و عدالت فرهنگی تأکید می‌کنند. او هشدار می‌دهد که اگر در سیاست‌های فرهنگی شهری به جنبه‌های نابرابری توجه نشود، این برنامه‌ها ممکن است فقط نابرابری‌های موجود را پنهان کنند و تکرار نمایند.

دریس و همکاران (۱۳۹۸) در «تحلیلی از بافت انضمامی سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران؛ پژوهشی درباره عدم شفافیت و ابهام در سیاست‌گذاری فرهنگی ایران» به بررسی نظری و تجربی وضعیت سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران پرداخته‌اند. آنها استدلال می‌کنند که سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران با چالش‌های جدی شفافیت مواجه است؛ به گونه‌ای که اهداف، مجریان، ابزارها و ارزیابی‌ها به‌صورت دقیق مشخص نشده‌اند. این ابهام ساختاری سبب شده که سیاست‌های فرهنگی بیشتر ماهیت واکنشی و شعاری به خود بگیرند تا این که مبتنی بر یک چارچوب نظری منسجم باشند. در بخشی از مقاله، به فقدان رابطه روشن میان سیاست‌های فرهنگی شهری و انسجام اجتماعی نیز اشاره شده است. نویسندگان پیشنهاد می‌دهند که برای رفع این ابهام‌ها، باید به سمت تدوین یک مدل نظری بومی بر پایه مطالعات فرهنگی و جامعه‌شناسی سیاسی حرکت کرد. این مقاله از معدود تلاش‌های داخلی در حوزه نظری‌سازی سیاست‌گذاری فرهنگی محسوب می‌شود و نقش مهمی در تبیین ضعف‌های ساختاری دارد.

مک‌گیگان (۲۰۰۴) در «بازاندیشی سیاست فرهنگی» که یکی از منابع کلیدی در حوزه سیاست‌گذاری فرهنگی است از منظر نظریه انتقادی، نقش فرهنگ را در سامان‌دهی حوزه عمومی تحلیل می‌کند. مک‌گیگان بر مبنای دیدگاه‌های یورگن هابرماس، فرهنگ را بستری برای گفت‌وگو، چانه‌زنی و بازنمایی گروه‌های اجتماعی می‌داند و سیاست‌گذاری فرهنگی را ابزاری برای تعمیق دموکراسی فرهنگی تعریف می‌کند. او معتقد است که سیاست‌های فرهنگی شهری باید نه تنها مصرف فرهنگی را ارتقا دهند، بلکه باید امکان مشارکت فرهنگی اقشار مختلف در تولید معنا را نیز فراهم کنند. از نظر او، سیاست‌گذاری فرهنگی زمانی موفق خواهد بود که به جای سیاست کنترل فرهنگی، سیاست تقویت ظرفیت‌های اجتماعی برای شکل دادن به فضاها و فرهنگی دنبال

شود. این اثر برای فهم فلسفی تر سیاست فرهنگی شهری بسیار مفید است و از آن می توان برای توسعه چارچوب مفهومی استفاده کرد.

یودیس (۲۰۰۳) در اثر کلاسیک خود به نام «فرهنگ به مثابه منفعت: فرهنگ در عصر جهانی سازی» تحلیل می کند که چگونه فرهنگ در سیاستگذاری معاصر به ابزاری برای رشد اقتصادی، مدیریت شهری و انسجام اجتماعی تبدیل شده است. او نشان می دهد که در بسیاری از شهرهای جهانی، فرهنگ دیگر صرفاً یک امر نمادین نیست بلکه به مثابه یک «منبع استراتژیک» به کار گرفته می شود. سیاستگذاران فرهنگی از فرهنگ برای جلب سرمایه، ارتقای تصویر شهر، کاهش خشونت اجتماعی و جذب توریست استفاده می کنند. او نقد می کند که این رویه ممکن است به ابزارگرایی در برخورد با فرهنگ منجر شود. اما با این حال، به نظر او این امر اجتناب ناپذیر است و باید با طراحی سیاست های مشارکتی و توجه به عدالت فرهنگی، آن را مدیریت کرد. این کتاب برای تحلیل سیاست فرهنگی شهری در بستر نولیبرالیسم بسیار ارزشمند است.

۲-۱ نوآوری تحقیق

پژوهش حاضر با تمرکز بر «جایگاه سیاستگذاری فرهنگی در تقویت انسجام اجتماعی و کارآمدی نهادهای شهری» در کلان شهرهای ایران، نوآوری هایی چندوجهی را در ساحت نظری، تجربی و کاربردی به همراه دارد. از منظر نظری، این پژوهش با بهره گیری از رویکرد سیستم های فرهنگی و تلفیق آن با نظریات میدان بوردیو، فضای تولیدی لوفور، و دیدگاه های نظریه پردازانی چون ویلیامز، مک گوینگان، یودیس و بنت، چارچوبی میان رشته ای برای تبیین سیاستگذاری فرهنگی شهری فراهم می کند. برخلاف مطالعات رایج که سیاست فرهنگی را عمدتاً در سطح کلان یا ملی بررسی می کنند، این تحقیق با تمرکز بر سطح شهری و مشخصاً نهادهای مدیریت شهری، پیوندی میان ابعاد فرهنگی و ساختار نهادی برقرار کرده و نشان می دهد که چگونه سیاستگذاری فرهنگی می تواند بستر شکل گیری معناهای مشترک، افزایش اعتماد اجتماعی، و ارتقای اثربخشی نهادهای شهری شود. از منظر تجربی نیز پژوهش با مرور تحلیلی اسناد بالادستی فرهنگی شهری، مانند سیاست های شورای عالی انقلاب فرهنگی، برنامه های پنج ساله توسعه، طرح های تفصیلی شهری و برنامه های فرهنگی شهرداری ها، خلأهایی در پیوند میان فرهنگ و حکمرانی شهری را آشکار می سازد. در حالی که اغلب این اسناد فاقد انسجام مفهومی و ارتباط

سیستماتیک میان فرهنگ و انسجام اجتماعی هستند، پژوهش حاضر با خوانش انتقادی این متون، الگوهای پراکنده موجود را به صورت تحلیلی و هدفمند دسته‌بندی می‌کند. از حیث کاربردی نیز پژوهش با الهام از تجربه تطبیقی شهرهای جهانی مانند بارسلونا، مونترال و سئول که در آنها سیاست‌های فرهنگی به ابزاری مؤثر برای بازسازی نهادهای شهری و انسجام اجتماعی بدل شده‌اند، الگویی بومی شده و مبتنی بر ظرفیت‌های اجتماعی ایران پیشنهاد می‌کند. در مجموع، نوآوری اصلی این پژوهش در عبور از دوگانگی نظریه و عمل، و ارائه چارچوبی تحلیلی و عملیاتی برای سیاستگذاری فرهنگی شهری نهفته است؛ چارچوبی که می‌تواند هم ابزار مفهومی برای پژوهشگران حوزه مطالعات شهری و فرهنگی باشد و هم راهنمایی برای مدیران شهری در جهت طراحی سیاست‌های مؤثر فرهنگی برای تقویت پیوندهای اجتماعی و افزایش کارآمدی نهادی در بستر شهری ایران.

۳- چارچوب نظری

در دهه‌های اخیر توجه نظریه پردازان فرهنگ و جامعه‌شناسی شهری به نقش فرهنگ در توسعه شهرها افزایش یافته است. این اندیشمندان نشان داده‌اند که سیاستگذاری فرهنگی شهری تنها به تخصیص منابع مالی خلاصه نمی‌شود، بلکه عرصه‌ای از مبارزه بر سر معناها و ارزش‌ها است. ریچارد ویلیامز، پیر بوردیو، تونی بنت، جیم مک‌گویگان، تامس یودی و استوارت هال هر یک از زوایای متفاوتی به مفهوم فرهنگ و سیاست‌های فرهنگی می‌نگرند. به‌عنوان مثال، ویلیامز فرهنگ را به‌عنوان «کلی از معانی مشترک و مقاصد» هم‌زمان با عرصه «کشف و خلاقیت» می‌فهمد؛ به طوری که به اعتقاد او فرهنگ پدیده‌ای عادی و متشکل از زندگی روزمره و همچنین هنر و یادگیری است. (Williams, 2001) پیر بوردیو نیز با استفاده از مفهوم «میدان اجتماعی» نشان می‌دهد که عرصه فرهنگی مکانیست که کنشگران بر اساس انواع سرمایه (اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) در آن جایگاه خود را تعریف می‌کنند. او مفهوم سرمایه فرهنگی را به صورت «تجرباتی طولانی مدت در ذهن و بدن» تعریف می‌کند که شامل مهارت‌ها، ذائقه و سبک زندگی می‌شود. (Orchowska, 2024).

۳- واسطه‌گری و نهادهای فرهنگی

مطالعه سیاست فرهنگی شهری ایجاب می‌کند که نقش نهادها و جریان‌های واسطه‌ای در تبیین فرهنگی شهر بررسی شود. بنت (۲۰۰۶) تأکید می‌کند که «سیاست فرهنگی» به‌عنوان موضوعی مهم در نظریه و عمل اجتماعی مطرح شده است و کار روشنفکران فرهنگی را به بررسی این سیاست واداشته است. (Bennett, 2006) و هشدار می‌دهد که «رسمی بودن» ساختارهای حکومتی در عمل سیاست فرهنگی باعث می‌شود این سیاست‌ها از منظر نقد اجتماعی محافظه‌کارانه جلوه کنند؛ ایده‌ها و مسائل نوآورانه معمولاً از بیرون سیستم رسمی و مؤسسات دولتی ظهور می‌یابند. مک‌گویگان (۱۹۹۶) نیز نشان داده است که موضوعات سیاست فرهنگی بسیار فراتر از حمایت صرف از هنرها هستند و مثلاً «بازسازی شهری به کمک هنر و میراث‌گردی» را بخشی از سیاست فرهنگی دانسته است. (McGuigan, 1996).

از سوی دیگر، یودی (۲۰۰۳) رویکرد متفاوتی ارائه می‌دهد: او فرهنگ را به‌عنوان ابزاری «صرفاً مشروعیتی» برای اهداف سیاسی و اقتصادی به کار می‌گیرد. یودی می‌گوید در سخنان رسمی امروز به ندرت دیده می‌شود که فرهنگ بدون انگیزه اقتصادی یا اجتماعی مطرح شود؛ به بیان او، اکنون سیاستگذاران و شهرداران اغلب فرهنگ را وسیله‌ای برای اهدافی چون «تنوع‌پذیری اجتماعی، مشارکت شهروندی» یا رشد اقتصادی معرفی می‌کنند و نمونه‌هایی مانند پروژه‌های توسعه شهری فرهنگی و گسترش موزه‌های گردشگری (از جمله شعبه‌های مختلف گوناگونی) را یادآور می‌شود. به عبارت دیگر، فرهنگ در این دیدگاه تبدیل به یک «منبع» می‌شود که باید از آن برای جذب سرمایه و رونق اقتصادی استفاده کرد. یودی همچنین با اتکا به اندیشه فوکو، تصریح می‌کند که «هیچ بیرون از نهادها وجود ندارد»؛ او معتقد است نهادها می‌توانند دوباره کاریست فرهنگی پیدا کنند و بازیگران فرهنگی باید در چارچوب‌های نهادی کنش کنند. (Walden, 2007).

۳-۲ سیاستگذاری فرهنگی شهری و فضاهای عمومی

نظریه پردازان شهری بر این باورند که سیاست‌های فرهنگی شهری مستقیماً بر شکل فضاهای عمومی تأثیر می‌گذارند. لوفبر (۱۹۷۷) تأکید می‌کند که فضا یک پدیده اجتماعی و سیاسی است و مستقیماً متأثر از مناسبات قدرت است. به قول او «فضا سیاسی و ایدئولوژیک است» و «آمیخته با روابط اجتماعی»؛ یعنی هم از روابط اجتماعی تغذیه می‌شود و هم آنها را تولید

می‌کند (Zieleniec, 2018). از این منظر، پروژه‌های فرهنگی شهری مانند ایجاد موزه‌های جدید، فضاهای نمایش عمومی، هنر خیابانی و جشنواره‌ها در واقع ابزارهایی برای تغییر کارکرد فضا و گسترش حوزه عمومی هستند. یودی یادآور می‌شود که در نظام سرمایه‌داری نوین، فرهنگ به مثابه یک منبع طبیعی تلقی می‌شود که باید «برای توسعه سرمایه و گردشگری فرهنگی» حفظ و تقویت گردد. به عنوان مثال، پروژه‌های «شهر خلاق» در بسیاری از کلان‌شهرها بر پایه این ایده شکل گرفته‌اند که قرار دادن هنر و فرهنگ در هسته شهر می‌تواند به بازآفرینی فضاهای شهری و جلب سرمایه گردشگری منجر شود. در عین حال، بر اساس رویکرد بوردیو و دیگر نظریه‌پردازان، لازم است توجه کنیم که دسترسی به این فضاها و فرصت‌های فرهنگی به انباشت «سرمایه فرهنگی» افراد بستگی دارد؛ به همین دلیل سیاستگذاران شهری اغلب بر گسترش نهادهای فرهنگی آموزشی (مانند کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مؤسسات آموزشی هنری) تأکید می‌کنند تا تنوع زیربنای فرهنگی و مشارکت شهروندان افزایش یابد (Bennett, 2006; McGuigan, 1996).

به طور کلی، دیدگاه متفکران مزبور نشان می‌دهد که سیاستگذاری فرهنگی شهری هم‌زمان چند وجه دارد: از یک سو عرصه‌ای برای بسط نابرابری‌های طبقاتی و نمادین است (از طریق توزیع نابرابر سرمایه فرهنگی) و از سوی دیگر می‌تواند ظرفیت‌های مشارکتی شهروندان و تنوع فرهنگی را شکل دهد. در این میان، نهادها و مجریان فرهنگی (دولتی و غیردولتی) با میانجی‌گری فرهنگی خود نقش اساسی در تولید و بازتولید معانی و کارکردهای فضاهای عمومی دارند. بنابراین، سیاست فرهنگی شهری باید هم خواست توسعه اقتصادی را در نظر بگیرد و هم منافع اجتماعی-فرهنگی گروه‌های مختلف را تعقیب کند؛ به عبارت دیگر فرهنگی کردن فضاهای عمومی به معنای تعبیر قدرت و منافع جمعی جامعه در متن شهر است (Lefebvre, 1977; Bennett, 2006; McGuigan, 1996).

۴- جایگاه سیاستگذاری فرهنگی در اسناد بالادستی ایران

اسناد بالادستی جمهوری اسلامی (مانند برنامه‌های پنج‌ساله، اسناد چشم‌انداز، سیاست‌های کلی نظام و مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی) همواره به امور فرهنگی توجه ویژه دارند. مثلاً در برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه (۱۳۹۰-۱۳۹۴)، فصل جداگانه‌ای با عنوان «فصل اول - فرهنگ

اسلامی-ایرانی» پیش‌بینی شده است. در ماده ۵ آن برنامه آمده است که به منظور تبیین مبانی اسلام ناب محمدی و معرفی فرهنگ غنی قرآن و تمدن اسلامی-ایرانی و گسترش خط و زبان فارسی، یک «سند ملی توسعه روابط فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در سطح بین‌الملل» تا پایان سال اول برنامه توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی) تهیه و به تصویب هیأت وزیران می‌رسد (قانون برنامه پنجم توسعه، ۱۳۸۹). همچنین ماده ۶ و ۱۳ این فصل، تکالیفی چون توسعه فضاهای مذهبی-فرهنگی و توسعه زیرساخت‌های ورزشی با تأکید بر رشد فرهنگ دینی را بر عهده دستگاه‌ها می‌گذارد.

در برنامه پنج‌ساله ششم توسعه (۱۳۹۶-۱۴۰۰) نیز مؤلفه‌های فرهنگی دیده شده است. به عنوان نمونه، طبق ماده ۶۴ این برنامه، دولت موظف است در طول اجرای قانون برنامه منابع لازم را برای «ترویج ارزش‌های ایرانی-اسلامی و توسعه فرهنگ مطالعه و پژوهش در مناطق محروم روستایی و عشایری» به کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان اختصاص دهد. همچنین در فصل‌های مربوط، وزارتخانه‌ها ملزم شده‌اند مفاخر و نخبگان علمی، فرهنگی و هنری را معرفی و تکریم نمایند (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۱). مجموعاً می‌توان گفت سیاست‌های فرهنگی در برنامه‌های توسعه جایگاه تعریف‌شده‌ای دارد و اهداف و وظایف مشخصی برای ترویج فرهنگ بومی و اسلامی تعیین شده است.

سند چشم‌انداز ۱۴۰۴

سند چشم‌انداز بیست‌ساله جمهوری اسلامی (۱۴۰۴)، به رغم ویژگی‌های کلی توسعه‌یافتگی، بر بعد فرهنگی نیز تأکید می‌کند. در مقدمه چشم‌انداز تصریح شده است که ایران «کشوری توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه با هویت اسلامی و انقلابی» خواهد بود. ویژگی‌های جامعه ایرانی در افق ۱۴۰۴ از جمله عبارتند از «توسعه‌یافته، متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی خود» و «متعهد به ارزش‌های اسلامی، عدالت اجتماعی و مردم‌سالاری دینی» (خامنه‌ای، ۱۳۸۹). این عبارت‌ها نشان می‌دهد که چشم‌انداز ۱۴۰۴ رسماً بر رشد متناسب فرهنگی و حفظ ارزش‌های اسلامی-ایرانی تأکید دارد.

مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی

شورای عالی انقلاب فرهنگی (شایا) نیز چندین بار «سیاست‌های کلان فرهنگی» را تصویب کرده است. از مهم‌ترین مصوبات آن، «اصول سیاست فرهنگی کشور» است که در سال ۱۳۷۱ به تصویب رسید. این سند، که حاصل چندین جلسه شورای عالی انقلاب فرهنگی است، اصول و اهداف راهبردی فرهنگ کشور را تعیین می‌کند و بر هماهنگی نهادهای فرهنگی و «نهادینه کردن فرهنگ اسلامی در کلیه شئون فردی و اجتماعی» تأکید دارد (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۱). مطابق این اصول، «شورای عالی انقلاب فرهنگی» وظیفه نظارت و هماهنگی بر اجرای سیاست‌های فرهنگی را بر عهده دارد. علاوه بر آن، شایا در مصوبات اخیر خود نیز موضوع انسجام اجتماعی را پیوند زده است. برای نمونه، در جلسه ۹۲۰ مورخ شهریور ۱۴۰۴، «سیاست‌ها و اقدامات ملی فرهنگی، اجتماعی و رسانه‌ای ناظر به شرایط ویژه کشور» ابلاغ شد؛ در این مصوبه بر «حفظ و تقویت همبستگی و سرمایه اجتماعی و انسجام ملی» تأکید گردیده است. حتی ماده ۳ همین مصوبه از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی می‌خواهد تا با همکاری مرکز پژوهش‌های مجلس، به‌طور منظم پژوهش‌هایی درباره عوامل استمرار همبستگی اجتماعی و انسجام ملی انجام دهد (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۴۰۱). این موارد نشان می‌دهد که شورای عالی انقلاب فرهنگی، سیاستگذاری فرهنگی را به صراحت ابزاری برای تقویت انسجام اجتماعی می‌داند.

سیاست‌های کلی نظام

سیاست‌های کلی نظام که توسط رهبر انقلاب ابلاغ می‌شود نیز بخش‌هایی مرتبط با فرهنگ دارد. برای مثال، سیاست‌های کلی در حوزه «ترویج و تحکیم فرهنگ ایثار و جهاد» ابلاغ فروردین ۱۳۸۹ تأکید بر ارتقای فرهنگ ایثار، شهادت و جهاد دارد. متن این ابلاغیه تصریح می‌کند که به‌منظور ترویج و تحکیم فرهنگ پایداری و ایثار، سیاست‌های کلی نظام «اعلاء، ترویج و تحکیم فرهنگ ایثار، جهاد، شهادت و تفکر بسیجی در جامعه» را تعیین می‌کند در بندهای دیگر نیز بر تولید آثار فرهنگی، توسعه موزه‌ها و یادمان‌های دفاع مقدس و آموزش این ارزش‌ها در رسانه‌ها و مراکز آموزشی تأکید شده است (خامنه‌ای ۱۳۸۹). علاوه بر این مثال، سیاست‌های کلی دیگری (مانند سیاست‌های کلی «انتخابات»، «خانواده» و ...) نیز ارتباط مستقیم یا غیرمستقیم با ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی دارند. از این رو، برنامه‌ریزان توسعه موظف‌اند در طرح‌های اجرایی، به تحقق این سیاست‌های ابلاغی نیز توجه کنند.

برنامه‌های توسعه شهری و طرح‌های جامع شهرها

در حوزه شهری نیز اسناد بالادستی توجهی به فرهنگ دارند. برنامه‌های آمایش شهری یا طرح جامع توسعه شهرها (مثلاً تهران) به عنوان سند راهبردی توسعه فضایی شهری، دارای بندهایی پیرامون نگهداری میراث فرهنگی، توسعه فضاهای عمومی فرهنگی و توجه به نمود هویت شهری هستند. برای نمونه، «طرح جامع توسعه فضاهای فرهنگی شهر تهران» که توسط شهرداری تهران تهیه شده، برنامه‌ریزی برای فضاهای فرهنگی شهری را دنبال می‌کند. همچنین شورای عالی شهرسازی و معماری در تصویب طرح جامع تهران بر حفظ عناصر ارزشمند فرهنگی-تاریخی در توسعه شهر تأکید کرده است. به طور کلی می‌توان گفت در برنامه‌های توسعه شهری و طرح‌های جامع، «فرهنگ» معمولاً به عنوان یکی از مؤلفه‌های توسعه اجتماعی شهر لحاظ می‌شود و شهرداری‌ها ملزم به تأمین مراکز فرهنگی (کتابخانه، تئاتر، اماکن فرهنگی) و تقویت فعالیت‌های فرهنگی در برنامه‌های خود هستند.

اسناد و پژوهش‌های مرکز پژوهش‌های مجلس

مرکز پژوهش‌های مجلس نیز در برخی گزارش‌ها و گفتگوها به موضوع فرهنگ شهری اشاره کرده است، اگرچه تعریف صریح «سیاست فرهنگی شهری به عنوان ابزار انسجام اجتماعی و ارتقاء کارآمدی نهادی» در متون رسمی مرکز دیده نمی‌شود. اما همان‌طور که گفته شد، در مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی (که مرکز پژوهش‌ها متن آنها را منتشر کرده است) بر نقش سیاست فرهنگی در تقویت انسجام اجتماعی تأکید شده است. در مجموع، در اسناد رسمی مرکز پژوهش‌ها به موضوع «سیاست فرهنگی شهری» به طور مستقل پرداخته نشده است و عموماً این مفهوم در قالب گزارش‌های سیاسی و اجتماعی گسترده‌تر (از جمله مسائلی چون سرمایه اجتماعی، توسعه اجتماعی و سیاست‌های فرهنگی کلان) مورد بررسی قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر، گزارش‌های مرکز پژوهش‌ها بیشتر به تحلیل وضعیت فعلی فرهنگ و پیشنهاد سیاست‌های عمومی می‌پردازند تا تعریف آکادمیک ابزارین «سیاست فرهنگی شهری».

جدول ۱-۴ سیاستگذاری فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در اسناد بالادستی

نوع سند	جایگاه سیاستگذاری فرهنگی
برنامه‌های پنج‌ساله توسعه	تعیین اهداف مشخص فرهنگی؛ تأکید بر ترویج فرهنگ ایرانی-اسلامی، تقویت نهادهای فرهنگی و توسعه زیرساخت‌ها
سند چشم‌انداز ۱۴۰۴	تأکید بر توسعه‌یافتگی متناسب با ارزش‌های فرهنگی، عدالت اجتماعی و هویت اسلامی-ایرانی
مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی	تعریف اصول سیاست فرهنگی کشور؛ تأکید بر انسجام ملی، هماهنگی نهادی و شناسایی وظایف دستگاه‌ها
سیاست‌های کلی نظام	تأکید بر ترویج فرهنگ ایثار، جهاد، خانواده و رسانه‌های فرهنگی در چارچوب توسعه انسانی
طرح‌های جامع توسعه شهری	تأکید بر حفظ میراث فرهنگی، گسترش فضاهای فرهنگی و تعمیق هویت شهری در ساختار کالبدی شهر
اسناد مرکز پژوهش‌های مجلس	عدم تعریف مستقیم از سیاست فرهنگی شهری؛ ولی اشاره غیرمستقیم به انسجام اجتماعی و ضرورت سیاست فرهنگی در گزارش‌ها

۵- سیاستگذاری فرهنگی و انسجام اجتماعی در کلان‌شهرهای ایران

در فضای شهری ایران، به‌ویژه در کلان‌شهرهایی مانند تهران، اصفهان و مشهد، انسجام اجتماعی به‌عنوان مؤلفه‌ای بنیادین در ارتقاء کیفیت زندگی، مشارکت شهروندی و تاب‌آوری محله‌ای شناخته می‌شود. سیاستگذاری فرهنگی، با ورود به حوزه‌های مختلف زندگی جمعی، می‌تواند ابزاری کارآمد در تقویت پیوندهای اجتماعی، اعتماد عمومی و هویت مشترک باشد. در این زمینه، سیاست فرهنگی نه تنها بر تولید محتوای هنری یا مذهبی دلالت دارد، بلکه شامل ساختارها، نهادها، برنامه‌ها و گفت‌وآموزهایی می‌شود که روابط اجتماعی را در شهر سازمان می‌دهند (Clark & Wilson, 2011).

ساختار سیاستگذاری فرهنگی در شهر تهران نشان می‌دهد که گرچه شهرداری از دهه ۱۳۷۰ به‌تدریج درگیر حوزه فرهنگ شد، اما الگوی سیاستگذاری فرهنگی آن فاقد یکپارچگی و دچار «عدم تطابق با تحولات اجتماعی و فرهنگی شهر» بوده است. آنها نشان دادند که در دوره‌های مختلف مدیریت شهری، گاه با تأکید بر ایدئولوژی رسمی و گاه با تمرکز بر بازنمایی هویت محلی، سیاست‌های فرهنگی جهت‌گیری‌های متغیری یافته‌اند که مانع تثبیت انسجام اجتماعی پایدار شده است (قادری و همکاران، ۱۴۰۰). این تحلیل قابل تعمیم به سایر کلان‌شهرهای ایران است که در آنها نیز رویکردهای فرهنگی اغلب واکنشی و فاقد برنامه بلندمدت بوده‌اند. از منظر انسجام

اجتماعی، نبود انسجام در سیاست‌های فرهنگی می‌تواند به دوگانگی هویتی و افزایش بی‌اعتمادی نسبت به نهادهای رسمی بینجامد.

فرهنگ‌سراها نیز می‌توانند نقش مهمی در تقویت انسجام اجتماعی ایفا کنند. در حقیقت در صورتی که این مراکز بر مبنای مشارکت واقعی ساکنان محله و با شناخت نیازهای فرهنگی خاص هر منطقه طراحی شوند، می‌توانند بستر شکل‌گیری «سرمایه اجتماعی پیونددهنده» باشند. فرهنگ‌سراها در محله‌های دارای تنوع قومی و مهاجرت‌پذیر، نقش مهمی در کاهش شکاف‌های هویتی و شکل‌گیری احساس تعلق ایفا می‌کنند (علی‌احمدی و همکاران، ۱۳۹۸). این یافته از یک واقعیت شهری در ایران پرده برمی‌دارد: بسیاری از کلان‌شهرها از الگوی گسترش مهاجرپذیر پیروی می‌کنند و پیوندهای محلی به‌راحتی قابل گسست هستند. در چنین بافتی، اگر سیاست‌های فرهنگی، از جمله مکان‌یابی مراکز فرهنگی، استخدام نیروهای محلی، و طراحی برنامه‌های بومی‌شده، مبتنی بر شناخت زمینه‌های اجتماعی باشند، می‌توان انتظار داشت که انسجام اجتماعی در سطح محله بازتولید شود.

در همین راستا، تمرکز بر تعامل میان سیاستگذاری فرهنگی و میدان‌های قدرت در تهران، نشان می‌دهد که حضور نیروهای سیاسی و مداخله‌گر در حوزه فرهنگ شهری گاه منجر به حذف صداها محلی و کاهش تنوع فرهنگی شده است. چنین الگویی، به‌جای تقویت سرمایه اجتماعی، نوعی «فرهنگ ناظر از بالا» را تحمیل کرده است که نه‌تنها به انسجام نمی‌انجامد بلکه موجب انفعال فرهنگی شهروندان می‌شود (بیات و همکاران، ۱۴۰۱). این یافته هشدار مهمی به سیاستگذاران فرهنگی در مدیریت شهری می‌دهد: زمانی که فرهنگ به ابزار کنترل اجتماعی فروکاسته شود، اثر انسجام‌بخشی آن تضعیف شده و شکاف میان مردم و نهادها تعمیق می‌یابد.

بررسی رابطه میان سیاست فرهنگی و اعتماد اجتماعی، نیز حاکی از آن است که بین تجربه زیسته فرهنگی شهروندان و میزان مشارکت آنها در برنامه‌های محله‌ای رابطه‌ای معنادار وجود دارد. تحقیقات نشان می‌دهد نهادهای فرهنگی زمانی می‌توانند در انسجام اجتماعی مؤثر باشند که امکان مشارکت واقعی شهروندان را فراهم کنند و به‌جای برنامه‌ریزی متمرکز، از شیوه‌های تعاملی مانند بودجه‌بندی مشارکتی یا مشاوره‌های محلی بهره بگیرند (گلچین و فنی، ۱۴۰۲). به‌ویژه در شهرهایی

که ساکنان دچار بحران اعتماد یا خاطره منفی از سیاستگذاری دارند، تنها از مسیر گفت‌وگوی اجتماعی و تعامل تدریجی می‌توان پیوند اجتماعی را بازسازی کرد.

از منظر تطبیقی، تجربه شهر بارسلونا در دهه ۲۰۰۰ میلادی می‌تواند آموزنده باشد. شهرداری بارسلونا با تدوین «برنامه حق فرهنگی شهروندان» و راه‌اندازی شوراهای محله‌ای فرهنگی، عملاً ابزارهای سیاستگذاری را به سطح محله منتقل کرد و به ساکنان این امکان را داد که در انتخاب نوع برنامه‌های فرهنگی نقش داشته باشند (Ajuntament de Barcelona, 2022). نتیجه این سیاست آن بود که جشنواره‌های محله‌ای، آیین‌های بومی، و برنامه‌های بین‌فرهنگی رونق گرفتند و حس تعلق مکانی و انسجام اجتماعی در میان گروه‌های مهاجر و بومی تقویت شد. این تجربه نشان می‌دهد که همگرایی میان سیاستگذاری رسمی و زیست‌جهان محلی، پیش‌نیاز موفقیت فرهنگی در مقیاس شهری است.

در نمونه‌ای دیگر، در سئول، پایتخت کره جنوبی، دولت محلی با اجرای پروژه «فرهنگ روزمره برای همه» و راه‌اندازی بیش از ۹۰ مرکز فرهنگی کوچک در محله‌ها، توانست به شعار «هر شهروند یک هنرمند» نزدیک شود (Seoul Metropolitan Government, 2016). این الگو، برنامه‌ریزی فرهنگی نه تنها از بالا به پایین انجام نمی‌شود، بلکه مبتنی بر تقاضا، ظرفیت و زمینه‌های محلی طراحی شده است. همین امر سبب شد که بسیاری از ساکنان، به‌ویژه سالمندان، نوجوانان و اقلیت‌های فرهنگی، امکان مشارکت در تولید فرهنگ شهری را بیابند و پیوندهای اجتماعی آنان تقویت شود. تطبیق این تجربه با کلان‌شهرهای ایران، نشان می‌دهد که با راه‌اندازی نهادهای فرهنگی کوچک‌مقیاس، منعطف و قابل‌دسترس برای همه گروه‌ها، می‌توان به انسجام اجتماعی پایدار دست یافت.

مطالعه فرهنگی شهر استانبول نیز اهمیت دارد. پروژه‌های فرهنگی مشارکتی مانند «موزاییک محله‌ای کادیکوی» یا «هنر دیواری با حضور ساکنان سالمند» نه تنها هویت محلی را بازنمایی کردند، بلکه به شهروندان اجازه دادند تا در خلق فضای فرهنگی محله نقش ایفا کنند (Baltà, 2019). این اقدامات، نوعی فرهنگ خلاق مشارکتی را ترویج کردند که با مفاهیمی مانند حس تعلق، اعتماد و تعامل اجتماعی ارتباط مستقیم دارد.

در مجموع می‌توان گفت که انسجام اجتماعی در شهرهای پیچیده و چندفرهنگی امروز، بدون حضور سیاست فرهنگی فعال، محلی محور و مشارکت جو ممکن نیست. کلان‌شهرهای ایران، در صورتی که به‌جای سیاستگذاری از بالا و تمرکزگرایانه، به سمت فعال‌سازی ظرفیت‌های فرهنگی محله‌ها، گفتگو با ساکنان، و توانمندسازی فضاها، عمومی حرکت کنند، خواهند توانست گسست‌های اجتماعی ناشی از مهاجرت، نابرابری، و شکاف هویتی را کاهش دهند و پیوندهای اجتماعی را تقویت کنند.

۶- سیاستگذاری فرهنگی و کارآمدی نهادی در نهادهای شهری

کارآمدی نهادی یکی از مؤلفه‌های کلیدی حکمرانی شهری است که در سال‌های اخیر در کنار مفاهیمی مانند پاسخگویی، شفافیت، مشارکت و بهره‌وری مورد توجه نظریه‌پردازان توسعه شهری قرار گرفته است. در این میان، سیاستگذاری فرهنگی به عنوان یکی از اهرم‌های نرم حکمرانی می‌تواند در اصلاح رفتار سازمانی، افزایش تعامل نهادها با جامعه، و بازتعریف رابطه مدیریت شهری با مردم نقش ایفا کند (Bianchini, 1993). اهمیت این رابطه در شهرهای چندفرهنگی و کلان‌شهرهایی که با مسائل انباشت نارضایتی، گسست اجتماعی، و ناکارآمدی مواجه‌اند، دوچندان است.

پژوهش‌ها نشانگر آن است که در کلان‌شهر تهران، شاخص‌هایی مانند اعتماد به نهادهای فرهنگی، شفافیت عملکردی سازمانها، و امکان مشارکت در تصمیم‌سازی‌های فرهنگی به‌شدت با ادراک عمومی از کارآمدی نهادهای فرهنگی و اجتماعی مرتبط است. بر این اساس زمانی که سیاست‌های فرهنگی به‌صورت شفاف و با مشارکت شهروندان تدوین می‌شوند، نهادهای شهری از درجه مشروعیت و کارآمدی بالاتری برخوردارند (گلچین و فنی، ۱۴۰۲). در این زمینه، تجربه سازمان فرهنگی-هنری شهرداری تهران حائز اهمیت است. این نهاد در دوره‌هایی تلاش کرده با راه‌اندازی باشگاه‌های مخاطب، استفاده از پلتفرم‌های دیجیتال و دریافت بازخوردهای عمومی از مخاطبان رویدادهای فرهنگی، مسیر شفافیت و کارآمدی را در قالب ساختار فرهنگی دنبال کند. اگرچه این تلاش‌ها هنوز کامل نیست، اما نشان می‌دهد که پیوند میان فرهنگ و کارآمدی نهادی می‌تواند در بستر سیاستگذاری شهری معنا یابد.

برخی مطالعات بر نحوه سیاستگذاری فرهنگی شهرداری تهران تأکید دارد و آن را ساختارمند، اما همچنان «متمرکز، غیردموکراتیک و فاقد ارزیابی نهادی مستمر» معرفی می‌کند (قادری و همکاران، ۱۴۰۰). آنها معتقدند تمرکز قدرت فرهنگی در شهرداری‌ها، بدون ایجاد سازوکارهای نظارتی و مشارکتی، نه تنها مانع شفافیت است بلکه در عمل به تولید نمادهای نمایشی فرهنگی بدون پشتوانه منجر می‌شود. این مطالعه نکته‌ای کلیدی را برجسته می‌کند: کارآمدی نهادی در عرصه فرهنگ زمانی افزایش می‌یابد که فرایند سیاستگذاری به صورت چرخشی، ارزیابانه، و مبتنی بر تعامل با بازیگران مختلف از جمله سمن‌ها، گروه‌های فرهنگی محلی و شهروندان انجام شود.

در واقع سیاستگذاری فرهنگی در تهران، به دلیل نادیده گرفتن منطق میدان فرهنگی و تحمیل اولویت‌های سیاسی، منجر به بی‌ثباتی در سیاست‌ها و فرسایش سرمایه نهادی شده است. بدین معنی سیاست‌های فرهنگی اگر صرفاً در راستای بازتولید قدرت سیاسی باشند، کارکرد خود را در تقویت انسجام و اثربخشی نهادی از دست می‌دهند و تبدیل به ابزار کنترل می‌شوند (بیات و همکاران، ۱۴۰۲). این مسئله، نشان‌دهنده اهمیت استقلال نسبی نهادهای فرهنگی شهری و پرهیز از سیاست‌زدگی مفرط در فرایندهای سیاستگذاری است.

تجربه تطبیقی شهر بارسلونا نشان می‌دهد که ایجاد نهادهای مشورتی محله‌محور، مانند «شوراهای فرهنگی محله»، منجر به مشارکت شهروندان در برنامه‌ریزی فرهنگی و در نتیجه افزایش اعتماد به نهادهای محلی شده است. (Ajuntament de Barcelona, 2022) در این مدل، تصمیم‌گیری فرهنگی نه در سطح سلسله‌مراتبی بلکه از طریق چرخه‌های مشورتی انجام می‌شود و همین امر، موجب افزایش کارآمدی نهادهای شهری در پاسخگویی به مطالبات فرهنگی شهروندان شده است. چنین الگویی در شرایطی موفق خواهد بود که نهادهای رسمی، از جمله شهرداری، به نقش شهروندان به‌عنوان بازیگران فرهنگی باور داشته باشند و فضای تعامل دوسویه فراهم کنند.

در شهر از میر ترکیه نیز، مشارکت فعال دانشگاهیان و سازمانهای مردم‌نهاد در طراحی برنامه‌های فرهنگی از طریق ساختارهایی مانند «پلتفرم سیاست فرهنگی از میر»، موجب افزایش مشروعیت نهادهای فرهنگی شده است. (Baltà, 2019) این تجربه نشان می‌دهد که وقتی دولت محلی به‌جای انحصار در سیاستگذاری، از رویکرد شبکه‌ای استفاده می‌کند، نه تنها کیفیت

برنامه‌های فرهنگی بالا می‌رود بلکه سطح رضایت عمومی از نهادهای معجری نیز افزایش می‌یابد. همچنین ابزارهایی مانند بودجه‌ریزی مشارکتی فرهنگی در شهرهایی مانند بلوهوریزونته (برزیل) و مونترال (کانادا) نیز نمونه‌هایی هستند از اینکه چگونه ابزارهای فرهنگی می‌توانند زمینه‌ساز افزایش پاسخگویی، شفافیت و کارآمدی در نهادهای شهری باشند (UNESCO, 2019).

در چارچوب نظری، مفهوم «حکمرانی فرهنگی شهری» که توسط نویسندگانی مانند مک کویگان (۲۰۰۴) و استونسون (۲۰۱۳) توسعه یافته، بر این نکته تأکید دارد که پیوند میان فرهنگ و ساختارهای نهادی، نه از طریق تولید محتوا بلکه از راه تغییر در شیوه حکمرانی حاصل می‌شود. به بیان دیگر، زمانی که نهادهای فرهنگی بر اساس اصول مشارکت، شفافیت و یادگیری سازمانی طراحی شوند، آن‌گاه سیاستگذاری فرهنگی می‌تواند به اصلاح ساختار قدرت، کاهش فساد، و افزایش بهره‌وری نهادی بینجامد. از این منظر، نهادهای فرهنگی تنها مصرف‌کننده بودجه نیستند، بلکه می‌توانند نقش نهادهای میانجی و تسهیل‌گر را در حکمرانی شهری ایفا کنند.

نمونه موفق در این زمینه در ایران، شهر مشهد است که مشارکت نهادهای فرهنگی-محل‌های در برنامه‌ریزی شهری، موجب افزایش رضایت از عملکرد شهرداری و ارتقاء کارآمدی در حوزه‌های غیرفرهنگی (مانند خدمات شهری) نیز شده است. این نتیجه مهم است، زیرا نشان می‌دهد که سیاستگذاری فرهنگی موفق، می‌تواند فراتر از حوزه فرهنگ تأثیرگذار باشد و در ایجاد نهادهای چابک‌تر و پاسخگوتر نقش ایفا کند (فانی و همکاران، ۱۴۰۲). به عبارتی دیگر، سرمایه‌گذاری بر فرایندهای فرهنگی، نه تنها یک ضرورت هنری یا هویتی، بلکه نوعی سرمایه‌گذاری در توسعه نهادی نیز محسوب می‌شود. بنابراین سیاستگذاری فرهنگی زمانی به افزایش کارآمدی نهادی می‌انجامد که با ساختارهای حکمرانی خوب ترکیب شود. سیاست‌های فرهنگی مشارکتی، نهادهای محل‌محور، و فرایندهای شفاف تصمیم‌گیری، ابزارهایی هستند که می‌توانند کارآمدی نهادهای شهری را در ایران تقویت کنند. کلان‌شهرهایی مانند تهران، اصفهان و مشهد، در صورتی که سیاست فرهنگی را نه به عنوان ابزار تبلیغاتی بلکه به عنوان سازوکار گفت‌وگو، مشارکت و نوسازی سازمانی درک کنند، می‌توانند گامی بلند در مسیر بازسازی نهادی و افزایش اثربخشی مدیریت شهری بردارند.

۷- تجربه تطبیقی شهرهای جهانی در سیاستگذاری فرهنگی برای انسجام اجتماعی و ارتقاء کارآمدی نهادی

در شهرهای جهان، سیاستگذاری فرهنگی به‌عنوان ابزاری برای پاسخ به تنوع فرهنگی، مشارکت اجتماعی، و نوسازی ساختارهای حکمرانی محلی به کار گرفته می‌شود. آنچه این تجربه‌ها را برای کلان‌شهرهای ایران آموزنده می‌سازد، نه صرفاً محتوا بلکه شیوه حکمرانی فرهنگی، نحوه مواجهه با تنوع، و سازوکارهای مشارکت است. در شرایطی که کلان‌شهرهای ایران با چالش‌های مربوط به مهاجرت داخلی، چندفرهنگی شدن و بحران مشروعیت نهادهای رسمی مواجه‌اند، مطالعه تطبیقی سیاست‌های فرهنگی می‌تواند الهام‌بخش بازسازی سازوکارهای فرهنگی شهری باشد (Stevenson, 2013).

شهر بارسلونا یکی از نمونه‌های موفق در پیوند دادن سیاست فرهنگی با هویت شهری، انسجام اجتماعی و حکمرانی مشارکتی است. در دهه ۱۹۹۰، پس از عبور از دوران صنعتی شدن و بحرانهای اجتماعی، شهرداری بارسلونا سیاست‌هایی را با عنوان «حق فرهنگی برای همه» تدوین کرد. این سیاست‌ها مبتنی بر توسعه شبکه‌ای از مراکز فرهنگی محله‌محور، حمایت از فرهنگ‌های بومی و مهاجر، و بودجه‌بندی مشارکتی فرهنگی بودند. شهروندان از طریق شوراهای فرهنگی محله‌ای در تصمیم‌گیری، نظارت و ارزیابی فعالیت‌های فرهنگی مشارکت داشتند. این شیوه موجب شد میزان اعتماد عمومی به نهادهای شهری افزایش یافته و تنوع فرهنگی نه به تهدید بلکه به منبع انسجام و هویت تبدیل شود (Ajuntament de Barcelona, 2022).

در کره جنوبی، شهر سئول با اجرای برنامه‌ای گسترده تحت عنوان «فرهنگ روزمره برای همه» توانست سیاست فرهنگی را به جزء ثابتی از زندگی روزمره تبدیل کند. بیش از ۹۰ مرکز فرهنگی کوچک در محله‌های مختلف ایجاد شد که توسط شوراهای محلی فرهنگی اداره می‌شدند. این مراکز فضای تجربه هنری و اجتماعی برای گروه‌های سنی مختلف، به‌ویژه سالمندان، کودکان و اقلیت‌های قومی را فراهم می‌کردند. نکته مهم در این مدل، پیوند میان فرهنگ، آموزش، مراقبت اجتماعی و توسعه اجتماعی است. برنامه‌های فرهنگی نه در حاشیه، بلکه در متن سیاست اجتماعی قرار داشتند و به ابزاری برای ترمیم روابط اجتماعی و ارتقاء مسئولیت‌پذیری نهادهای شهری تبدیل شدند (Seoul Metropolitan Government, 2016).

در شهر آمستردام، سیاستگذاران با رویکردی چندلایه به فرهنگ نگاه کردند؛ از یک سو سیاستگذاری کلان در سطح شهر توسط شورای فرهنگی آمستردام و از سوی دیگر سیاست‌های محله‌ای توسط دفاتر منطقه‌ای انجام می‌شد. در این مدل، فرهنگ به‌عنوان حق شهروندی شناخته شد و شهرداری موظف بود دسترسی برابر به امکانات فرهنگی برای همه گروه‌های جمعیتی (از جمله مهاجران، سالمندان و اقلیت‌ها) را فراهم آورد. همچنین شوراهای محلی برای هر ناحیه شهر، سالانه برنامه‌های فرهنگی خود را با مشارکت سازمانهای مردم‌نهاد تدوین می‌کردند. در نتیجه این سیاست، نرخ مشارکت فرهنگی در محله‌های کم‌برخوردار رشد یافت و حس تعلق مکانی افزایش پیدا کرد (Van der Pol, 2007).

شهر مونترال نیز از طریق پروژه‌هایی مانند «مونترال خلاق» تلاش کرد تا سیاست فرهنگی را به‌عنوان موتور نوآوری، مشارکت اجتماعی و اصلاح ساختار نهادی مطرح کند. در این مدل، پیوند میان فرهنگ، فناوری، آموزش و توسعه اقتصادی پررنگ بود. شهرداری با ایجاد مراکز نوآوری فرهنگی، حمایت از صنایع خلاق، و توسعه برنامه‌های فرهنگی در مدارس و محله‌ها، سعی کرد فرهنگ را از یک بخش مجزا به یک جریان بین‌بخشی تبدیل کند. نتیجه این فرایند، افزایش اعتماد به نهادهای شهری، گسترش شبکه‌های محلی مشارکتی و ظهور مدل‌هایی از حکمرانی مشارکتی بود که در آن فرهنگ نقش تنظیم‌گر داشت (UNESCO, 2019).

در استانبول نیز، شهرداری منطقه کادیکوی از طریق برنامه‌هایی مانند «موزاییک محله‌ای» و «نمایشگاه‌های هنر خیابانی با مشارکت سالمندان» تلاش کرد تا فرهنگ را با زندگی روزمره مردم پیوند دهد. این سیاست‌ها مبتنی بر پذیرش تنوع فرهنگی منطقه و تلاش برای بازنمایی آن در فضای عمومی طراحی شدند. حضور گسترده شهروندان در فرایند تولید محتوا، نظارت بر فعالیت‌ها و تصمیم‌سازی‌های فرهنگی موجب افزایش حس اعتماد، مسئولیت‌پذیری محلی و انسجام اجتماعی در منطقه شد. از این تجربه می‌توان آموخت که سیاست فرهنگی در صورتی موفق خواهد بود که مردم نه صرفاً مخاطب بلکه بازیگر آن باشند (Baltà, 2019).

شباهت‌های ساختاری میان چالش‌های اجتماعی کلان‌شهرهای ایران و شهرهای یادشده، امکان الگوبرداری هدفمند از این تجربیات را فراهم می‌سازد. از جمله شباهت‌ها می‌توان به تنوع فرهنگی، مهاجرت‌پذیری، شکاف بین شهروندان و نهادها، و تمرکزگرایی در تصمیم‌گیری اشاره

کرد. با این حال، الگوبرداری نیازمند تطبیق با زمینه‌های نهادی، اجتماعی و فرهنگی بومی است. به‌عنوان نمونه، شوراها و فرهنگ‌های محله‌محور که در بارسلونا موفق بودند، در تهران نیز می‌توانند به‌شرط پذیرش واقعی از سوی شهرداری و تفویض اختیارات برنامه‌ریزی محلی، اثربخش باشند. به‌طور مشابه، مدل سنول در راه‌اندازی مراکز فرهنگی کوچک‌مقیاس برای گروه‌های خاص می‌تواند برای مناطقی مانند جنوب شرق تهران، حاشیه‌نشین‌های مشهد یا مناطق فرهنگی اصفهان مفید واقع شود، اگر با رویکرد تعاملی و نه تبلیغاتی دنبال شود (Miles, 2007).

در تمام نمونه‌های یادشده، سیاستگذاری فرهنگی تنها ابزار تبلیغ هویت یا تقویت مشروعیت نبود، بلکه سازوکار حکمرانی تعاملی و بسترساز بازسازی اعتماد عمومی بود. این رویکرد به‌طور مستقیم بر کارآمدی نهادی، کاهش نابرابری، و تقویت انسجام اجتماعی اثر گذاشت. در مقابل، در بسیاری از کلان‌شهرهای ایران، تمرکز بر جنبه‌های نمادین و ایدئولوژیک سیاست‌های فرهنگی، موجب فرسایش اعتماد، مشارکت‌گریزی و در نتیجه تضعیف نهادهای محلی شده است. بنابراین، حرکت به‌سوی مدل‌های تطبیقی موفق جهانی نیازمند تغییر نگاه از «فرهنگ به‌مثابه ابزار تبلیغ» به «فرهنگ به‌مثابه سازوکار حکمرانی مشارکتی» است (McGuigan, 2004).

۸- انطباق تئوریک: سیاستگذاری فرهنگی به‌مثابه ابزار تولید معنا و سازمان

اجتماعی

در نظریه سیستم‌های فرهنگی، فرهنگ نه به‌مثابه یک حوزه منفک یا زیباشناختی، بلکه به‌عنوان نظامی پویا از معنا، ارزش‌ها، نهادها و کنشگران اجتماعی درک می‌شود (Williams, 2001). این نگرش بر پیوند ارگانیک میان فرهنگ، ساخت قدرت و فضا تأکید دارد؛ یعنی فرهنگ نه تنها بازتاب جامعه است، بلکه در ساختاردهی به آن نقش فعالی دارد. این چارچوب تحلیلی برای مطالعه سیاستگذاری فرهنگی شهری در ایران نیز کاربرد دارد؛ جایی که نهادهای فرهنگی در دل ساختارهای قدرت شکل می‌گیرند و سیاست‌های فرهنگی اغلب حامل معناهای ایدئولوژیک و گفتمانی هستند (قادری و همکاران، ۱۴۰۰).

بر اساس داده‌های موجود، نهادهای فرهنگی شهری در ایران - از شهرداری‌ها گرفته تا سازمان فرهنگی هنری، کانون‌ها، خانه‌های فرهنگ و فرهنگ‌سراها - اغلب در خلأ یک نظریه منسجم

سیاست فرهنگی عمل می‌کنند (ابداتی و فروزنده، ۱۴۰۴). این نهادها عموماً به‌جای تولید میدان فرهنگی باز و متکثر (به معنای بوردیوی)، به سمت بازتولید معناها و تثبیت‌شده و دولتی گرایش دارند. این در حالی است که بوردیو (۱۹۸۴) تأکید دارد فرهنگ باید به‌عنوان میدان رقابتی سرمایه‌های گوناگون (اقتصادی، نمادین، اجتماعی و فرهنگی) عمل کند تا بتواند به بازسازی رابطه میان ساختار و عاملیت کمک کند (Orchowska, 2024).

از سوی دیگر، سیاست فرهنگی زمانی می‌تواند به انسجام اجتماعی بینجامد که فضاهای شهری به عرصه‌های گفت‌وگو، تفاهم و حضور متنوع بدل شوند؛ چیزی که هانری لوفبور از آن با عنوان «تولید فضا» یاد می‌کند (Zieleniec, 2018) در شهرهای ایران، اغلب سیاست‌های فرهنگی فاقد نگاه فضا‌محور هستند و فضا به‌جای بستر زیست اجتماعی، به صحنه اجرای مناسک فرهنگی تقلیل می‌یابد. برای نمونه، فرهنگ‌سراها و برنامه‌های فرهنگی عمدتاً در چارچوب مناسبت‌ها یا الگوهای ازپیش‌تعیین‌شده عمل می‌کنند، بدون آنکه زمینه‌ساز تعامل اجتماعی پایدار باشند (دریس و همکاران، ۱۳۹۸).

در بُعد دیگر، مک‌گوئیگان (۱۹۹۶) مفهوم «حوزه عمومی فرهنگی» را مطرح می‌کند؛ فضایی که در آن گروه‌های اجتماعی گوناگون می‌توانند در تولید معنا و بازتعریف هویت شهری مشارکت کنند. این دیدگاه با یافته‌های پورزکریا و همکاران (۲۰۲۵) هم‌راستا است که نشان دادند مشارکت در سیاستگذاری فرهنگی کلید ارتقای اثربخشی و عدالت فرهنگی است. اما در سیاست فرهنگی شهری ایران، مشارکت اجتماعی اغلب صوری یا محدود به نهادهای هم‌راستا با ساختار قدرت است و کمتر به‌عنوان منبع مشروعیت سیاست فرهنگی شناخته می‌شود. در نهایت، نظریه سیستم‌های فرهنگی با تأکید بر تعامل میان نهاد، معنا و فضا، بستری مفهومی فراهم می‌کند که می‌توان از طریق آن ارزیابی کرد چگونه سیاستگذاری فرهنگی می‌تواند در ایجاد انسجام اجتماعی، اعتماد نهادی، بازسازی فضاهای شهری و افزایش کارآمدی نهادهای فرهنگی مؤثر باشد – البته به شرط آنکه سیاستگذاران از بازتولید الگوهای بسته، متمرکز و نمادین به سمت مشارکت‌محوری، تنوع فرهنگی، و گفت‌وگومداری حرکت کنند.

۹- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

بررسی جایگاه سیاستگذاری فرهنگی در تقویت انسجام اجتماعی و کارآمدی نهادهای شهری، نشان می‌دهد که فرهنگ به‌عنوان یک سیستم چندلایه شامل نهادها، فضاها، گفت‌وگوها و کنشگران، نقشی اساسی در بازآفرینی روابط اجتماعی و سازمان‌دهی مؤثر فضاهای شهری ایفا می‌کند. بهره‌گیری از نظریه‌هایی چون سیستم‌های فرهنگی (ویلیامز)، میدان فرهنگی (بورديو)، تولید فضا (لوفبور) و حوزه عمومی فرهنگی (مک‌گوئیگان) این امکان را فراهم کرد که سیاست فرهنگی نه تنها به‌عنوان ابزار مدیریت نمادها، بلکه به‌مثابه راهبردی برای تعامل اجتماعی، خلق معنا و بازسازی اعتماد عمومی تحلیل شود. در زمینه ایران، داده‌ها و مطالعات موردی تحلیل‌شده از اسناد و پژوهش‌های داخلی نشان می‌دهند که سیاستگذاری فرهنگی شهری با چالش‌هایی چون نبود چارچوب نظری مشخص، تمرکزگرایی، تضعیف نهادهای مدنی و نگاه ابزاری به فرهنگ مواجه است. در اغلب موارد، سیاست‌ها به جای طراحی مشارکتی، به تولید یک‌سویه معنا توسط نهادهای رسمی منتهی شده‌اند. این امر به کاهش سرمایه اجتماعی، ضعف در انسجام افقی نهادهای شهری، و فاصله گرفتن شهروندان از فرایندهای تصمیم‌سازی منجر شده است. در عین حال، تحلیل تطبیقی تجربیات شهرهای جهانی مانند بارسلونا، سئول، مونترال و گلاسگو نشان داد که پیوند مؤثر میان فرهنگ، حکمرانی محلی و برنامه‌ریزی شهری می‌تواند نه تنها به ارتقای کیفیت زیست فرهنگی شهروندان منجر شود، بلکه ظرفیت نهادهای شهری را برای پاسخگویی، اعتمادسازی و هماهنگی افزایش دهد. نتیجه نهایی این تحقیق آن است که سیاستگذاری فرهنگی، زمانی می‌تواند در تقویت انسجام اجتماعی و کارآمدی نهادی مؤثر باشد که مبتنی بر مشارکت واقعی، حساس به زمینه اجتماعی، و متکی بر عدالت فرهنگی و گفت‌وگوی چندصدایی طراحی شود. سیاستگذاران فرهنگی در ایران نیازمند بازنگری در الگوهای کنونی و حرکت به سوی حکمرانی فرهنگی شبکه‌ای، انعطاف‌پذیر و گفت‌وگومدار هستند تا بتوانند شهر را به عرصه‌ای برای معنا، تعامل و همبستگی تبدیل کنند.

استناد به این مقاله: سیفی، جواد، حیدرپور، ماشاءالله، پریزاد طاسرائی، رضا. (۱۴۰۵). جایگاه سیاستگذاری فرهنگی در تقویت انسجام اجتماعی و کارآمدی نهادهای شهری، فصلنامه علمی *رهیافت انقلاب اسلامی*، ۲۰(۷۴)،

۱۶۱-۱۹۰

The Islamic Revolution Approach Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

منابع و مآخذ:

- قانون برنامه پنجم توسعه (۱۳۸۹). قانون برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰-۱۳۹۴). دریافت شده از <https://vcmdrp.tums.ac.ir/uploads/284/2024/Apr17/قانون%20برنامه%20پنجم%20ساله%20پنجم%20توسعه.pdf>. شورای عالی انقلاب فرهنگی. (۱۳۹۱). نقشه مهندسی فرهنگی کشور. دریافت شده از <https://www.atf.gov.ir/Content/media/filepool3/2018/8/206.pdf?t=636697583022007500>
- ب) لاتین:**
- 1- Abdelmonem, M. G., Pourzakaria, M., & Harcs, B. (2025). Community, inclusivity and context: Exploring the factors that shape cultural policy in Iran. *African Journal of Creative Economy*, 2(1), 19.
  - 2- Grodach, C. (2017). Urban cultural policy and creative city making. *Cities*, 68, 82-91.
  - 3- McGuigan, J. (2004). *Rethinking cultural policy*. McGraw-Hill Education (UK).
  - 4- Yúdice, G. (2003). The expediency of culture: Uses of culture in the global era. Duke University Press.
  - 5- Bennett, T. (2006). Intellectuals, culture, policy: The technical, the practical, and the critical. *Cultural Analysis*, 5, 81-106. Retrieved from <https://www.ocf.berkeley.edu/~culturalanalysis/volume5/pdf/bennett.pdf>
  - 6- Orchowska, J. (2024). Theorizing urban movements in Pierre Bourdieu's terms—the example of Warsaw, Poland. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 37(1), 59-75. <https://doi.org/10.1007/s10767-022-09439-6>
  - 7- Williams, R. (2001). Culture is ordinary. *GIA Reader*, 12(1). Retrieved from <https://www.giarts.org/article/culture-ordinary#:~:text=traditional%20and%20creative%3B%20that%20it,society%20and%20in%20every%20mind>
  - 8- Walden, E. (2007). Review of *The Expediency of Culture: Uses of Culture in the Global Era* by G. Yúdice. *Culture Machine*. Retrieved from <https://culturemachine.net/reviews/yudice-the-expediency-of-culture-walden/>
  - 9- Zieleniec, A. (2018). Lefebvre's politics of space: Planning the urban as oeuvre. *Urban Planning*, 3(3), 5-15. <https://doi.org/10.17645/up.v3i3.1343>
  - 10- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Harvard University Press
  - 11- Stevenson, D. (2013). *Cities of culture: A global perspective*. Routledge.
  - 12- Pol, H. (2007). Key role of cultural and creative industries in the economy. URL: <http://www.oecd>
- صافی اصفهانی، م. و بشیر، ح. (۱۳۹۹). الگوی مساله‌شناسی برای خط‌مشی‌گذاری فرهنگی - اجتماعی در سازمانهای فرهنگی شهری (مطالعه تطبیقی سازمانهای فرهنگی شهرداری‌های تهران، اصفهان و مشهد). اندیشه مدیریت راهبردی، ۲(۱۴)، ۶۴۳-۶۷۸.
- شرفی، س.ع.، و فاضلی، ع. (۱۳۹۱). مسئله شفافیت و ابهام در سیاستگذاری فرهنگی در ایران؛ تحلیلی از بافت انضمامی سیاست. فصلنامه مطالعات ایرانی فرهنگی و ارتباطات، ۱۵(۵۶)، ۶۵-۶۹.
- دریس، ب.، نصر اصفهانی، آ.، و روزخوش، م. (۱۳۹۸). تحلیلی از بافت انضمامی سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران؛ پژوهشی درباره عدم شفافیت و ابهام در سیاست‌گذاری فرهنگی ایران. مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۵(۵۶)، ۴۵-۶۹.
- قادری، س.؛ ایمانی جاجرمی، ح.؛ گلچین، م.؛ بیات، م. (۱۴۰۰). «تأملی بر صورت‌های سیاست‌گذاری فرهنگی در مدیریت شهری؛ مورد مطالعه: مدیریت شهری تهران (۱۳۶۸-۱۳۹۶)». جغرافیای انسانی، ۳۱(۳)، ۶۵-۹۲.
- گلچینی، س.، و فنی، ز. (۱۴۰۲). تبیین عوامل مؤثر بر سیاست‌های فرهنگی شهر با رویکرد صنایع خلاق فرهنگی: شهر اصفهان. جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱۳(۳)، ۳۵۷-۳۷۴. <https://doi.org/10.22034/jgeoq.2024.307549.3340>
- بیات، م.، قادری، ص.، و ایمانی جاجرمی، ح. (۱۴۰۱). سیاست‌گذاری فرهنگی و میدان قدرت در شهر تهران. مطالعات جامعه‌شناختی، ۱۹(۶۱)، ۳۰-۴۷.
- احمدی، ع.، و میرعباسدینی، س.ز. (۱۳۹۸). واکسای فرایند سیاست‌گذاری عمومی در مدیریت شهری تهران (۱۳۹۷-۱۳۹۳). سیاست‌گذاری عمومی، ۱۵(۱)، ۷۵-۹۸.
- خانم‌های، س.ع. (۱۳۸۹). پیام به اجلاس سران کشورهای اسلامی در تهران. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای. دریافت شده از <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=9034>
- خبرگزاری جمهوری اسلامی. (۱۴۰۱، ۳ خرداد). ابلاغ سیاست‌ها و اقدامات فرهنگی، اجتماعی، رسانه‌ای، علمی، فناوری. دریافت شده از <https://www.ima.ir/news/85986996>
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۳۷۱). مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی درباره سیاست‌های فرهنگی کشور. دریافت شده از <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/100172>
- خبرگزاری جمهوری اسلامی. (۱۴۰۱، ۳ خرداد). ابلاغ سیاست‌ها و اقدامات فرهنگی، اجتماعی، رسانه‌ای، علمی، فناوری. دریافت شده از <https://www.ima.ir/news/85986996>

- M. Parkinson (Eds.), *Cultural Policy and Urban Regeneration* (pp. 199–213). Manchester University Press.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Harvard University Press.
- Deris, P., Nasr Esfahani, A., & Roozkhosh, M. (2019). An analysis of the contextual structure of cultural policymaking in Iran: A study of the lack of transparency and ambiguity in Iranian cultural policymaking. *Cultural and Communication Studies*, 15(56), 45–69. {in persian}
- Fifth Five-Year Development Plan Law. (2010). *Fifth Five-Year Development Plan of the Islamic Republic of Iran (2011–2015)*. {in persian}
- Ghaderi, S., Imani Jajromi, H., Golchin, M., & Bayat, M. (2021). Reflections on the forms of cultural policymaking in urban management: The case of Tehran urban management (1989–2017). *Human Geography*, 21(3), 65–92. {in persian}
- Golchini, S., & Fanni, Z. (2024). Explaining the factors influencing urban cultural policies through the cultural and creative industries approach: The case of Isfahan. *Geography and Regional Planning*, 13(3), 357–374. {in persian}
- Grodach, C. (2017). Urban cultural policy and creative city making. *Cities*, 68, 82–91.
- Islamic Consultative Assembly Research Center. (1992). *Resolution of the Supreme Council of the Cultural Revolution on the cultural policies of the country*. {in persian}
- Islamic Republic News Agency. (2022, May 24). *Notification of cultural, social, media, scientific, and technological policies and measures*. {in persian}
- Khamenei, S. A. (2010). *Message to the summit of Islamic countries in Tehran. Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei*. {in persian}
- McGuigan, J. (2004). *Rethinking cultural policy*. McGraw-Hill Education.
- Miles, M. (2007). *Cities and cultures*. Routledge.
- Orchowska, J. (2024). *Theorizing* [org/site/worldforum06/38703999.pdf](https://www.worldforum06/38703999.pdf).
- 13-Seoul Metropolitan Government. (2016). *Everyday Culture for All: Seoul's Cultural Democracy Plan*. Seoul City Cultural Department Report.
- 14-UNESCO. (2019). *Culture and Local Governments: Policy Toolkit for Urban Cultural Strategies*. Paris: UNESCO Creative Cities Report.
- 15-Ajuntament de Barcelona. (2022). *Barcelona City of Culture: Policies and Participation*. Barcelona City Council Publications.
- 16- Baltà, J. (2019). *Cultural Governance in Mediterranean Cities: A Comparative Perspective*. Barcelona: Interarts Foundation.
- 17- Bianchini, F. (1993). *Culture, conflict and cities: Issues and prospects for cultural planning in the 1990s*. In F. Bianchini & M. Parkinson (Eds.), *Cultural Policy and Urban Regeneration* (pp. 199–213). Manchester University Press.
- 18-Miles, M. (2007). *Cities and cultures*. Routledge.
- Abdelmonem, M. G., Pourzakaria, M., & Harcs, B. (2025). *Community, inclusivity and context: Exploring the factors that shape cultural policy in Iran*. *African Journal of Creative Economy*, 2(1), 19.
- Ahmadi, A., & Mirabedini, S. Z. (2019). An analysis of the public policymaking process in Tehran urban management (2014–2018). *Public Policy*, 5(1), 75–98. {in persian}
- Ajuntament de Barcelona. (2022). *Barcelona city of culture: Policies and participation*. Barcelona City Council Publications.
- Baltà, J. (2019). *Cultural governance in Mediterranean cities: A comparative perspective*. Interarts Foundation.
- Bayat, M., Ghaderi, S., & Imani Jajromi, H. (2022). *Cultural policymaking and the field of power in the city of Tehran*. *Sociological Studies*, 19(61), 30–47. {in persian}
- Bennett, T. (2006). *Intellectuals, culture, policy: The technical, the practical, and the critical*. *Cultural Analysis*, 5, 81–106.
- Bianchini, F. (1993). *Culture, conflict and cities: Issues and prospects for cultural planning in the 1990s*. In F. Bianchini &

urban movements in Pierre Bourdieu's terms: The example of Warsaw, Poland. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 37(1), 59–75.

Pol, H. (2007). Key role of cultural and creative industries in the economy.

Safi Esfahani, M., & Bashir, H. (2020). A problem-identification model for socio-cultural policymaking in urban cultural organizations: A comparative study of the cultural organizations of the municipalities of Tehran, Isfahan, and Mashhad. *Strategic Management Thought*, 14(2), 643–678. {in persian}

Seoul Metropolitan Government. (2016). *Everyday culture for all: Seoul's cultural democracy plan*. Seoul City Cultural Department Report.

Sharifi, S. A., & Fazeli, A. (2012). The problem of transparency and ambiguity in cultural policymaking in Iran: An analysis of the contextual structure of policy. *Iranian Journal of Cultural and Communication Studies*, 15(56), 65–69. {in persian}

Stevenson, D. (2013). *Cities of culture: A global perspective*. Routledge.

Supreme Council of the Cultural Revolution. (2012). *National cultural engineering map*. {in persian}

UNESCO. (2019). *Culture and local governments: Policy toolkit for urban cultural strategies*. UNESCO Creative Cities Report.

Walden, E. (2007). Review of *The Expediency of Culture: Uses of Culture in the Global Era* by G. Yúdice. *Culture Machine*.

Williams, R. (2001). Culture is ordinary. *GIA Reader*, 12(1).

Yúdice, G. (2003). *The expediency of culture: Uses of culture in the global era*. Duke University Press.

Zieleniec, A. (2018). Lefebvre's politics of space: Planning the urban as oeuvre. *Urban Planning*, 3(3), 5–15.